

ДОСВІД АНТИКРИЗОВИХ ЗАХОДІВ КРАЇН СВІТУ ТА МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ ФІНАНСОВІЙ КРИЗИ: ВИСНОВКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

The author examines approaches of certain EU countries to the world economic crisis management, points out implemented measures, analyses their effectiveness and possibilities of implementation in Ukraine.

Актуальність теми. Дослідження природи і причин нинішньої кризи, принципів антикризових програм, основних складових нової політико-економічної системи глобального інформаційного суспільства сприяє формуванню нової парадигми, заснованої на еволюційній та інституційній теорії.

Криза, згідно сучасної теорії еволюції, – невід’ємна і органічна складова процесу розвитку економічної системи, яка знаменує перехід до нової фази циклу або нового циклу. Кризу неможливо уникнути, адже ресурси і цілі кожної економічної системи обмежені і вичерпні, а в інформаційній економіці вони відрізняються від тих, що притаманні індустріальній.

Класична теорія виходить з концепції системної рівноваги, згідно з якою випадкові зміни у ринковій економіці та її циклічні коливання не виходять за допустимі межі (асимптоти), завдяки автоматично діючим наглядовим механізмам ціноутворення і конкуренції. І.Пригожин, Е.Тофлер, Й.Шумпетер та інші закордонні економісти розробили нову концепцію перервної рівноваги, згідно якої коливання і циклічність системи по мірі вичерпності її ресурсів неминуче виходять за так звані нормальні межі в зони хаосу, де попередні наглядові механізми вже не діють. Система не повертається до попередньої рівноваги, з хаосу виникає новий порядок, який може виявитися як гіршим, так і кращим від попереднього.

Глобалізація є вразливою перед фінансовою дестабілізацією. Валютно-фінансові кризи, які протікають в одній країні, можуть мати регіональні або навіть глобальні наслідки, адже із урахуванням взаємозалежності набагато виразнішою стає взаємна вразливість. Глобалізація і транснаціоналізація фактично виводять економічне життя окремих країн за межі національного регулювання, обмежуючи можливості національної макроекономічної політики, що створює певні труднощі в управлінні їх економічними процесами та спонукає уряди враховувати сучасні світові тенденції при прийнятті рішень, погоджуватися на міжнародне узгодження найважливіших правил регулювання глобальної економіки.

Дослідженню природи фінансової нестабільності присвятили свої праці відомі західні вчені-економісти. Серед них — Г.Мінські, Ч.Кіндлебергер, М.Фрідмен, А.Шварц, П.Кругман, М.Обстфельд, М.Бордо, Р.Дорнбуш, П.Дібвіг, Д.Даймонд, Р.Манделл, Ф.Мишкін, С.Фішер, Г.Камінські, К.Рейнхарт, А.Веласко, Р.Чанг, Г.Гортон, С.Едвардс, Р.Глік, Е.Роуз, Р.Рігобон, Г.Кальво та інші.

Упродовж останніх двох століть, а за окремими оцінками протягом тривалішого періоду, такі фінансові явища, як девальвація валюти або оголошення дефолту, були здатні викликати несприятливу ланцюгову реакцію серед країн у межах регіону і, в деяких випадках, за його межами. В одних випадках вплив подібних потрясінь на країни відображається у стрімкому падінні цін на акції, у змінах рівнів цін на міжнародному ринку позичкових капіталів та/або у відпливі капіталу (перша категорія реагування). В інших – країна є ізольованою від потоків капіталів та зазнає значного падіння обсягів виробництва (друга категорія реагування).

* кандидат економічних наук, науковий співробітник НДЧ Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

За окремих обставин аналогічні події взагалі не набувають міжнародних масштабів, принаймні значного впливу (третя категорія реагування). Можлива також ситуація, за якої фінансові ринки відособлюються від подій, котрі охоплюють торгівлю та реальний сектор у країнах, сусідніх з кризовими (четверта категорія реагування).

Докорінна причина нинішньої кризи, з якої випливають і всі інші – втрата довіри між агентами ринку, що призвело до падіння інвестиційного, а пізніше й платоспроможного попиту; невідповідність системи регулювання ринків, заснованої на класичній економічній теорії, новим умовам їхнього функціонування; перевищення рівня споживання в розвинених країнах над їх реальним виробництвом. Криза викликана відсутністю глобальних і слабкістю національних механізмів регулювання. Рішення, які визначають майбутнє глобальної економіки, приймають ТНК і портфельні інвестори, а відповідальність за їхні наслідки несуть національні уряди.

Так, загальна вартість стабілізаційних програм, взятих до реалізації у ЄС, становить 400 млрд. євро (3,3% сукупного ВВП ЄС) [5]. Обсяг антикризових пакетів європейських країн зафіксовано у таких розмірах: Німеччина – 695 млрд. євро, Велика Британія – 500 млрд. євро, Ірландія – 500 млрд. євро, Франція – 361 млрд. євро, Нідерланди – 249 млрд. євро, Іспанія – 150 млрд. євро, Австрія – 100 млрд. євро, Данія – 35 млрд. євро, Португалія – 20 млрд. євро [7].

Найбмасштабніший антикризовий план стимулювання національної економіки серед країн ЄС запропонував та затвердив на початку 2009 року уряд Німеччини. Загальний обсяг зазначеного антикризового заходу становить 480 млрд. євро, з яких 400 млрд. спрямовано на гарантії міжбанківських кредитів, а ще 80 млрд. передбачені на рекапіталізацію банків. Крім того, планується скорочення податків на суму 18 млрд. євро, зокрема податку на прибуток і обов'язкових платежів на медичне страхування для окремих категорій платників. Дискутується створення так званого «поганого банку», покликано акумуляувати та скуповувати проблемні активи комерційних банків [4].

Розмір антикризової програми Франції склав 0,7% ВВП. Національна антикризова програма передбачає виділення на підтримку французького бізнесу 26 млрд. євро. При цьому 2,65 млрд. євро передбачається спрямувати на потреби безробітних та малозабезпечених. У рамках стабілізаційного пакету планується підвищення допомоги безробітним, багатодітним родинам, податкові послаблення для майже 4 млн. родин [3]. Антикризові пакети як у Франції, так і в Німеччині не передбачають зниження податку на додану вартість. Анонсуючи ці заходи, Н. Саркозі наголошував, що Франція, з її бюджетом соціального забезпечення обсягом 550 млрд. євро, що складає 31 % ВВП, має «найщедрішу у світі мережу соціальної безпеки» [3]. У руслі стимулювання бізнесу уряд надав французьким автогігантам Peugeot, Citroen та Renault допомогу у обсязі 3 млрд. євро в обмін на обіцянку не зупиняти підприємства і зберегти робочі місця.

На початок 2009 року для збільшення ліквідності шести найбільших французьких банків було надано 10,5 млрд. євро. Credit Agricole отримав 3 млрд. євро, BNP Paribas – 2,5 млрд. євро, Societe Generale – 1,7 млрд. євро. Решта спрямовано на збільшення ліквідності Credit Mutuel, Caisse d'Epargne и Banque Populaire [8]. Завдяки такій підтримці банкам вдалося відновили кредитну діяльність.

План порятунку економіки Великої Британії передбачає, у першу чергу, фінансову підтримку банківського сектору, зокрема допомогу в залученні нового капіталу за рахунок додаткової емісії привілейованих акцій котрі викупить держава. На зазначені цілі уряд надав 50 млрд. фунтів стерлінгів. Ще 200 млрд. фунтів стерлінгів виділено на короткострокові кредити Банку Англії, а також надання гарантій міжбанківських кредитів на суму 250 фунтів стерлінгів [1]. Разом з тим, Центральний Банк Великої Британії знизив ставку рефінансування до 0,5% річних, що стало історичним мінімумом [8]. Загалом зниження ставок рефінансуван-

ня дає змогу здешевити банківські кредити для промисловості та споживачів, з метою стимулювання попиту і виробництва. Кошти, виділені іноземними урядами на рефінансування, сягають сотень мільярдів євро. У той же час, зворотним боком низьких відсоткових ставок є зростання інфляції.

Реагуючи на виклики світової фінансової кризи, у Великій Британії було запроваджено знижений податок на додану вартість, ставка якого скоротилася з 17,5 до 15% [7]. З метою вирішення макроекономічних проблем, зокрема подолання безробіття, уряд країни планує у дворічний термін виділити 500 млрд. фунтів стерлінгів [6].

Справжнім випробуванням виявилася світова фінансова криза для нових країн-членів ЄС, передусім для країн Балтії. Урядом Латвії було прийняте рішення про прив'язку до євро шляхом розширення коридору коливань до 15% (девальвація неможлива через те, що 70% депозитів і 90% позик деноміновані у євро) [2]. Крім того, латвійський Сейм терміново вніс поправки в законодавство, аби надати змогу уряду в разі потреби націоналізувати проблемні банки. Так, уряд придбав 51% акцій банку Parex – найбільшої приватної фінансової установи.

Уряд Латвії вирішив компенсувати дефіцит державного бюджету за рахунок підвищення податків (з 18% до 21% ПДВ), а також зниження заробітної платні як в державному, так і в приватному секторах, замороження пенсій та скорочення кількості працюючих (на 15%). Загалом у країнах Балтії передбачається суттєве скорочення держапарату (в Литві та Естонії – 6% зайнятого населення, у Латвії – 8%). Згідно планів латвійського уряду, звільнення кожного двадцятого чиновника зекономить для бюджету 320 млн. дол. Втім, низька результативність цих заходів змусила країну звернутися по допомогу до ЄС та МВФ. Загальна сума отриманого кредиту склала 7,5 млрд. євро, з яких майже 1 млрд. євро спрямовується на погашення боргів та реструктуризацію націоналізованого банку Parex. На рефінансування зовнішнього боргу країни виділяється ще 2 млрд. євро, і близько 1 млрд. євро – на фінансування реального сектору економіки [2].

Урядом Латвії передбачено зростання акцизів на певний перелік товарів, збільшення пільгових ставок ПДВ з 5% до 10%, зниження ставки прибуткового податку з 25% до 23%. Латвія стала першою та єдиною країною, чия антикризова програма передбачає посилення податкового тиску для бізнесу.

Перелік антикризових заходів, до яких вдається Угорщина, багато в чому ідентичний тим, що реалізуються в інших країнах ЄС. Так, у 2009 році уряд країни планує скорочення дефіциту бюджету на 2,5% ВВП шляхом замороження номінальної заробітної платні і премій державним службовцям, пенсій для пенсіонерів (1,2% ВВП), затримки або відміни індексації соціальної допомоги (0,2% ВВП), скорочення витрат по всім міністерствам (0,5% ВВП) [6]. Решта скорочення відбуватиметься за рахунок скасування неперіоритетних інвестиційних проектів і затримки анонсованого зниження податків.

Грошова політика Угорщини зорієнтована на зниження рівня інфляції до 3%. Урядом передбачається посилення банківського сектору шляхом надання гарантій по внескам, 1,1% ВВП на збільшення капіталізації трьох найбільших банків, ще 1,1% ВВП на надання гарантій по кредитах на міжбанківському ринку, посилення контролю за рештою банків [8].

В цілому, втриматися в умовах безпрецедентної світової фінансової кризи новим країнам-членам ЄС допомогла фінансова підтримка з боку Спільнот. Так, згідно рішення Європейської Комісії з цією метою зі структурних фондів ЄС виділено 7 млрд. євро, зокрема 2,5 млрд. євро призначено Польщі, по 1 млрд. – Угорщині та Чехії [5]. Разом з тим, Європейський інвестиційний банк, капітал якого збільшено до 75 млрд. євро, виділив 8,5 млрд. євро для надання допомоги малому та середньому бізнесу в центральній та східноєвропейських країнах Союзу [7].

Державні програми Німеччини і Франції швидше продемонстрували ефективність порівняно з планами інших розвинених економік. Фінансовий сектор цих

країн у попередні роки розвивався досить консервативно. Німецькі та французькі банки, на відміну від, наприклад, британських, були у меншій мірі залучені до спекулятивних операцій і купівлі похідних цінних паперів. Велика Британія з її значним фінансовим сектором опинилася в центрі кризи, як і США, а на порятунок банківської системи Британії довелося витратити набагато більше, ніж в Німеччині та Франції разом узятим – понад 1,5 трлн.фунтів.

Виграла Німеччина і від відновлення економічної міцї Китаю, куди у II кварталі 2009 р. зросли обсяги німецького експорту. Експортоорієнтовані економіки з розвиненою системою соціального захисту населення (як Німеччина) швидко відреагували на відлигу на зовнішніх ринках і переломили негативну тенденцію розвитку.

У свою чергу, економіки, які базуються на споживчих витратах, усе ще не відчують поживлення економічної динаміки (див.Рис.1).

Країни, зростання яких багато в чому визначається кон'юнктурою зовнішнього ринку, за оцінками експертів МВФ, відчують поштовхи до економічного зростання не швидше, ніж основні країни-торговельні партнери, а тому повернення Старої Європи до кризових економічних показників ризикує бути тривалим.

На сьогодні дедалі більш очевидно, що реалізація та формування ефективної антикризової програми залежить від вирішення трьох принципових питань: на якій теоретичній базі буде заснована сама антикризова програма; кому потрібно надавати допомогу – населенню (споживачам), фінансовим інститутам, компаніям реального сектору або муніципалітетам, розвиваючи їхню інфраструктуру; якими каналами має надходити допомога (кредити та інші грошові вливання, зниження податків, базової процентної ставки, державні гарантії, девальвація валюти, зміна митних тарифів, державні замовлення на товари, роботи і послуги).

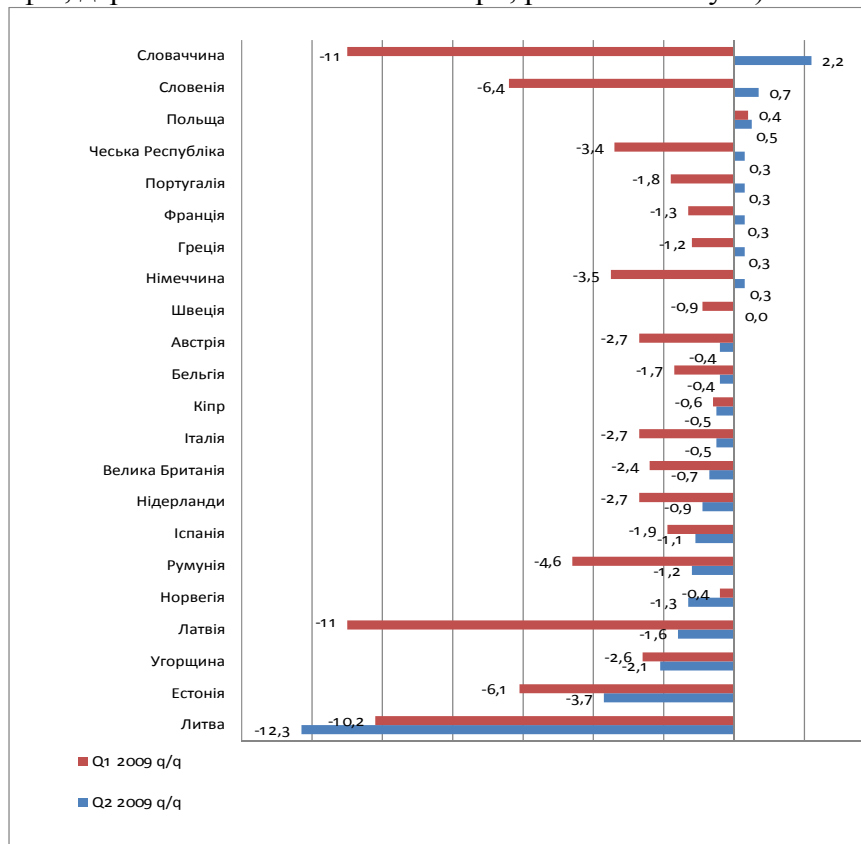

Рис. 1. Зростання ВВП у країнах Європи (%)

Джерело: складено на основі Eurostat: [Electronic resource]. – Mode of access: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/themes>.

У свою чергу, державне втручання в кризу гальмує відсіювання неефективних інвестиційних проектів і відкладає банкрутство безвідповідальних бізнес-проектів, поглиблює і подовжує фінансову кризу. Включення підприємств до переліку таких, що заслуговують державної підтримки, на його переконання, є свідченням визнання їхньої економічної неспроможності та слабкості менеджменту.

Таким чином, доцільно виокремити основні принципи інституційної антикризової стратегії.

1. Міжнародне узгодження антикризових програм, перш за все двадцятьма провідними державами, що має за мету формування загальних правил функціонування фінансового, нафтогазового, продовольчого, патентного та інших ринків, а в перспективі і всієї макроекономіки. Особливе значення має обмеження емісії деривативів, єдині правила оцінки і страхування ризиків, фінансових рейтингів, аудиту, біржових операцій і т.д., регламентація або оподаткування міжнародних валютних потоків, створення міжнародних резервів для регулювання фінансового, нафтового і зернового ринку.

2. Пріоритет інституційних перетворень над грошовими вливаннями вимагає підпорядкувати оперативну антикризову програму середньо- і довгострокової стратегії. В США масштабна державна допомога банкам поки що не призвела до розширення кредитування реальної економіки. Натомість банки, що отримали таку допомогу, суттєво скоротили кредитування, використавши отримані кошти для створення так званої «подушки безпеки».

3. Принцип надлишкової різноманітності означає, що в умовах кризи слід допомагати всім ринковим суб'єктам – фінансовим і нефінансовим компаніям, домогосподарствам. Невиправданими є засудження підтримки банківської системи, адже її руйнація спровокувала б колапс реального виробництва.

4. Інституційний підхід вимагає врахування місцевих, в т.ч. регіональних особливостей.

5. Ефективність державної підтримки означає переважання кредитів, державних гарантій і цільових субвенцій над субсидіями, строгий контроль над використанням отриманих коштів.

6. Принцип оптимізації в антикризовому програмуванні виходить з того, що кожен антикризовий захід має позитивні і негативні наслідки, співвідношення яких часто неможливо заздалегідь прорахувати, особливо на перших, хаотичних етапах кризи. Уряду слід знаходити непростий і швидкозмінний баланс інтересів різних суб'єктів ринку.

Запропонований аналіз антикризових заходів економічно розвинених європейських країн носить виключно інформативний характер через відсутність можливостей їхньої практичної імплементації в українських реаліях, виходячи з абстрактного порівняння різних вихідних економічних умов. Загалом проблема пошуку оптимального стабілізаційного портфеля антикризових заходів залишається актуальною для всіх країн світу, що викликано непередбачуваністю економічних трансформацій світового господарства та мінливістю прогнозів, виходячи з яких, уряди країн власне і формулюють конкретні кроки для виходу з кризи. Провідними економістами міжнародних фінансових інституцій визнаються новітні риси фінансової кризи, які не дозволяють запровадити вже наявні рецепти лікування економік, що акумулювалися в світовій практиці, починаючи з 70-х років минулого століття. Керівниками урядів провідних країн світу виголошується необхідність формування нової валютної системи, яка б враховувала зміни фінансового середовища та була б здатна нівелювати ризики віртуалізованої світової економіки. Зокрема, особливої актуальності набуває ідея побудови взаємодоповнюючої архітектури світової фінансової системи, заснованої на диверсифікованій системі регіональних резервних валют фінансових центрів та перегляд ролі долара у якості резервної валюти. Звичне в таких випадках обговорення ідеї підвищення транс-

парентності роботи банківського сектору, жорсткого міжнародного контролю за роботою фінансового ринку та МФО, що забезпечують реалізацію стабілізаційних програм шляхом створення відповідного пакету вихідних умов, в обмін на які існує сподівання отримання певного еквіваленту фінансової допомоги, не набуло жодної гостроти та конкретики.

Таким чином, обговорення антикризових заходів зводиться, як правило, до пошуку оперативних методів боротьби з негативними наслідками економічної кризи, однак антикризова програма має носити стратегічний характер, визначати економічну політику на тривалу перспективу. А сама антикризова програма в принципі має базуватись на комплексі заходів, які б дозволили уникнути повтору аналогічних кризових ситуацій, лікуючи не стільки наслідки, скільки причини обвалу економіки.

Список використаних джерел

1. Барановський О. Антикризові заходи урядів і центральних банків зарубіжних країн / О. Барановський // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 4 (158). – С. 8-19.
2. Клепиков А. В свободном падении [Электронный ресурс] / А. Клепиков // Эксперт Северо-Запад. – 2009. – № 5 (403). – Режим доступа: <http://www.expert.ru/printissues/northwest/2009/05/krizis/>.
3. Портякова Н. Никола Саркози обнародовал второй антикризисный план [Электронный ресурс] / Н. Портякова // Коммерсантъ. – 2009. – №31(4086). – Режим доступа: <http://www.kommersant.ru/doc-rss.aspx?DocsID=1123305>.
4. Сумленный С. Плохой и ещё хуже [Электронный ресурс] / С. Сумленный // Эксперт Online. – 26 января 2009. – Режим доступа: <http://www.expert.ru/articles/2009/01/26/plohoi/>.
5. Communication for the spring European Council «Driving European recovery», COM(2009) 114 final, Brussels, 4 March 2009: [Electronic resource]. – Mode of access: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52009DC0114:EN:NOT>.
6. Mandl I. Tackling the recession: Employment-related public initiatives in the EU Member States and Norway / I. Mandl, L. Salvatore // European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2009: [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.eurofound.europa.eu/docs/erm/tn0907020s/tn0907020s.pdf>.
7. Ortiz I. Fiscal Stimulus Plans: The Need for a Global New Deal / I. Ortiz // International Development Economics Associates, IDEAs. – March 18, 2009: [Electronic resource]. – Mode of access: <http://ssrn.com/abstract=1368404>.
8. To The Rescue [Electronic resource] // Global Markets BNP Paribas Corporate and Investment Banking, June 2009. – Mode of access: www.GlobalMarkets.bnpparibas.com.